

DE JAVANEN IN DE SURINAAMSE SAMENLEVING

Dr. G.D. van Wengen

**DE JAVANEN IN DE SURINAAMSE
SAMENLEVING**
(situatie 1960)

Berusting en worteling

© 2016 erven van G.D. van Wengen

Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp: Henry Dipokarto

Afbeelding omslag: Soeki Irodikromo

Uitgave: Brave New Books

ISBN 9789402147186

Inhoud

Verantwoording	9
Inleiding bij deze uitgave	10
Voorwoord	14
Hoofdstuk 1: De periode vóór 1940	17
De periode vóór 1890	18
Komst van de immigranten uit Brits-Indië	20
Wettelijke regelingen voor deze immigranten	20
De instelling van het immigratiefonds	21
Contacten tussen Suriname en de Britse Regering inzake de immigranten uit Brits-Indië	22
Voorbereiding van de immigratie van Javaanse arbeiders voor de plantages	23
De periode vanaf 1890	25
De eerste Javaanse immigranten	25
De verslechterende positie op de Surinaamse plantages rond 1900 en de positie van de contractarbeiders	26
De wettelijke bepalingen t.a.v. de contractarbeid	27
Levensomstandigheden van de Javanen op de plantages en de criminaliteit	29
De situatie op de plantages tijdens en na de Eerste Wereldoorlog	32
Loonkwesties gedurende de twintiger jaren	34
Hercontracten en de vorming van een Surinaamse kleinlandbouwersstand	36
Afschaffing van de Poenale Sanctie	38
De periode der vrije immigratie	38
Kolonisatie- en grondpolitiek van de Surinaamse Regering gedurende de immigratieperiode	40
De gouvernementsvestigingsplaatsen	42
De plantagevestigingsplaatsen	45
De snelle opkomst van de kleinlandbouw in de dertiger jaren	46
De kolonisatieplannen van Kielstra en Welter	48
Slotbeschouwing	49
Hoofdstuk 2: Leven in een Javaanse dorpsgemeenschap	51
Deelname van de Javanen aan de landbouw in Suriname	51
De verschillende Javaanse vestigingsvormen	52
De verschillende huizentypen in de Javaanse woonoorden	56

Het ruimtelijk aspect van de Javaanse woonoorden	57
Het economisch aspect van de Javaanse dorpsgemeenschap	58
De rijstbouw	60
De verbouw van handelsgewassen	69
Plantagearbeid	73
Werk in loondienst	75
Vee- en pluimveeteelt	75
Visvangst	77
Andere bronnen van inkomsten	78
Huisindustrie	80
Sociale aspecten van de Javaanse dorpsgemeenschap	83
De sambatan (onderlinge hulpverlening)	83
Het Javaanse verwantschapssysteem	84
Djadi-relaties	86
Relaties met de buren	88
Nogmaals de sambatan en andere vormen van onderlinge hulpverlening	88
Roekoen (onderlinge harmonie)	98
Slametans (heilsmaaltijden)	98
Doekoens en andere religieuze specialisten	109
Groep der santri's, kenners der mohammedaanse traditie	113
De ka'oem, de mohammedaanse voorganger	114
De groep der abangan, de religieuze meelopers	114
De traditionele kunstvormen	115
Sahabatoel Islam, een hervormingsbeweging	117
De strijd over de gebedsrichting naar Mekka	118
Nogmaals de roekoen (onderlinge harmonie)	121
De taal als middel om respect te betuigen	122
De Javaanse dorpsgemeente	124
De verhouding tussen overheidsdienaren en Javaanse landbouwers	129
Hoofdstuk 3: Migratie en urbanisatie	133
Urbanisatie in Suriname	133
Migratie- en vestigingspatronen van de Javanen in de periode vóór de Tweede Wereldoorlog	134
De gevolgen van de Tweede Wereldoorlog voor het migratiepatroon der Javanen	136

Migratiepatroon van het district Nickerie	139
Migratiepatroon van het district Coronie	141
Migratiepatroon van het district Saramacca	142
Migratiepatroon van het district Suriname	143
Migratiepatroon van het stadsdistrict Paramaribo	144
Relatie tussen de cijfers van vestiging en vertrek van het stadsdistrict Paramaribo en van het Surinamedistrict	145
Migratiepatroon van het district Commewijne	148
Migratiepatroon van het district Marowijne	150
Oorzaken van de migraties	152
Economische oorzaken	154
Problemen van sociale aard	163
Overige oorzaken voor migratie en urbanisatie	176
Hoofdmotieven om vooral uit de 'oude' landbouwdistricten weg te trekken	178
Problemen die de urbanisatie met zich meebrengt	181
Landaanwinningsprojecten, het 'nieuwe' land	182
Politiek van de Surinaamse Regering t.a.v. de bevolkingslandbouw; verhouding 'oude' versus 'nieuwe' land	185
Mogelijkheden voor een toekomstige ontwikkeling	186
Javaanse behoefte aan zekerheid in de landbouw	187
Mogelijkheden om de coöperatieve verenigingsvorm in te schakelen als economische en sociale geleider in de streekontwikkelingsprojecten in Suriname	189
Hoofdstuk 4: De positie van de Javaan in de huidige Surinaamse samenleving	193
Stereotype opvattingen over de Javanen in Suriname	193
Generatieverschillen	195
Verschillende leefmilieus	197
Veranderingen in het stereotype beeld	199
Positieve eigenschappen die aan de Javanen worden toegeschreven	200
De relatie tussen het stereotype beeld over de Javaan en de beoordeling van zijn ontplooiingsmogelijkheden op maatschappelijk gebied	203
Huidige achterstand op maatschappelijk terrein versus raciale aanleg	205
Gebrek aan vertrouwen in eigen kunnen	205
Assimilatiepolitiek van de Surinaamse Regering	207

Politiek Kielstra-Welter t.a.v. de Aziatische immigranten	209
De actie van De Kom	211
De houding van de Javanen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog; de wens om naar Indonesië terug te keren	211
De oprichting van de Javaanse politieke partijen	213
Het ontstaan van spanningen binnen de Javaanse groep	216
De positieve kanten in de ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog	216
De invloed van het Indonesische Commissariaat in Suriname in de periode 1951-1957	217
Het echec van de repatriëring per m.s. Langkoeas naar Indonesië	221
De huidige houding t.a.v. de repatriëring en t.a.v. de Surinaamse samenleving	223
De rol van het onderwijs in het assimilatieproces; het aandeel van zending en missie in het onderwijs	225
Het avond- en schriftelijk onderwijs	231
Assimilatie, weerstanden daartegen en aanpassingsproblemen	235
Aanpassingsproblemen in bedrijfsleven en overheidsdienst	237
Positief gewaardeerde eigenschappen in bedrijfsleven en overheidsdienst	241
Nogmaals het stereotype beeld en de positie in bedrijfsleven en overheidsdienst	243
Aanpassing aan de werksfeer in de verstedelijkte milieus	244
De positie van de Javanen in de verstedelijkte milieus	254
Samenvatting	267
Geraadpleegde literatuur	269

Verantwoording

Ter gelegenheid van de herdenking van 100 jaar Hindostaanse immigratie¹ in 1973 heb ik onder leiding van de heer Van Wengen meegewerkt aan een schoolradio-uitzending van de publieke omroep. Tijdens die periode van samenwerking heeft hij mij een exemplaar van zijn gestencilde onderzoeksrapport *De Javanen in de Surinaamse Samenleving* gegeven. Hij had het rapport liever in boekvorm uitgegeven, zo vertelde hij mij. Om verschillende redenen is dat niet gebeurd. Ik moest het Voorwoord maar lezen, want daarin zou hij dat uit de doeken hebben gedaan.

Natuurlijk heb ik me niet beperkt tot het het lezen van het Voorwoord. Ook ik vind het jammer, dat dit onderzoeksverslag niet in boekvorm is verschenen. De inhoud rechtvaardigt dat wel en ik vond dan ook dat daar verandering in moest komen. Het rapport is namelijk interessant voor Suriname in het algemeen en voor de Javaanse samenlevingen in Suriname en Nederland in het bijzonder.

Vorig jaar augustus was de herdenking van 125 jaar Javaanse Immigratie. Er is toen een herdenkingsjaar ingesteld, waarin aandacht wordt gegeven aan het Javaanse erfgoed. Ik heb contact opgenomen met de voorzitter van de coördinerende Stichting, Hariëtte Mingoen, en haar op de hoogte gesteld van mijn voornemen. Zij vond het een goed initiatief. Ik heb haar gevraagd om als voorzitter van de Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie de inleiding te schrijven voor het boek, waartoe zij zich graag bereid toonde.

Helaas is de heer Van Wengen inmiddels overleden. Ik heb contact gezocht met de familie. Zijn weduwe staat achter dit initiatief. Zij merkt op dat haar man dat heel leuk zou hebben gevonden. Ik krijg dan ook haar toestemming om van het gestencilde rapport een boek te maken.

Mijn vrouw Trudy en ik hebben de taak op ons genomen, het rapport gedigitaliseerd en nabewerkt. De inhoud is nagenoeg ongewijzigd gebleven. Kleine noodzakelijke (tekstuele) aanpassingen hebben wij doorgevoerd om grammaticale redenen en om de leesbaarheid te verhogen.

Bish Ganga.

¹ Hindostaan is de aanduiding voor de (nakomelingen van de) immigranten uit India, dus ongeacht het geloof (hindoe, moslim, christen, etc.).

Inleiding bij deze uitgave

Begin jaren zestig vertrokken enkele jonge Nederlandse sociaal wetenschappers naar 'de West', om onder supervisie van prof. Rudolf van Lier, hoogleraar Niet-westerse Sociologie aan de Landbouwhogeschool Wageningen en buitengewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Leiden, onderzoek te doen. De onderzoeken, waarbij de verschillende bevolkingsgroepen van Suriname en de Nederlandse Antillen apart werden onderzocht en beschreven, ontvingen subsidie van de stichting Wetenschappelijk Onderzoek Suriname Nederlandse Antillen (Wosuna). De bestudering van de acculturatie en sociale veranderingsprocessen onder de bevolkingsgroepen werd van groot belang geacht voor een beter begrip van de samenlevingen van de Nederlandse Antillen en Suriname.

Een van de onderzoekers was Gerrit Dirk van Wengen, beter bekend als Ger van Wengen. Al werkzaam bij het Museum voor Volkenkunde in Leiden, vertrok hij in 1962 naar Suriname om onderzoek te doen onder de Javaanse bevolkingsgroep. De Nieuwe Leidsche Courant schonk op 13 januari 1962 uitgebreid aandacht aan Van Wengen's vertrek en zijn onderzoek: *'Op 19 januari vertrekt nu ook een Oegstgeestenaar, die werkzaam is in de staf van het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden met de 'Oranjestad', vanuit Amsterdam naar Paramaribo. Dr. Van Wengen hoopt in een jaar tijd (op 11 januari 1963, keert hij terug naar Nederland) voldoende gegevens over de Javanen in Suriname te kunnen verzamelen. Zijn gezin (echtgenote en drie kinderen) zal met hem meegaan'*.

Na hun terugkeer promoveerden de onderzoekers en van hun dissertaties werden zowel Nederlandstalige als Engelstalige boeken uitgegeven². Het onderzoeksrapport van Van Wengen, dat in aanvankelijke vorm in 1965 gereed was, werd echter niet uitgegeven. Waarom dat niet is gebeurd, beschrijft Van Wengen in zijn Voorwoord. In 1972 produceerde hij uiteindelijk een gestencild exemplaar, dat met financiële steun van de Nederlandse Stichting voor Culturele Samenwerking met Suriname en de Nederlandse Antillen (Sticusa) werd vermenigvuldigd.

² Tot de onderzoekers behoorden onder meer J.D. Speckmann, W.L. Buschkens en A.F. Marks, die na hun promotie aangesteld werden aan de Subfaculteit Culturele Antropologie en Sociologie der Niet-westerse samenlevingen van de Rijksuniversiteit Leiden. Van hun hand verscheen: J. D. Speckmann: *Marriage and kinship among the Indians of Surinam*, Van Gorcum, Assen, 1965; W.L. Buschkens: *Het familiesysteem der Volkscreolen van Paramaribo*. Dissertatie, Leiden 1973; ook in het Engels uitgebracht, getiteld *The Familysystem of the Paramaribo Creoles*; A. F. Marks: Male and female and the Afro-Curacaon household, in: *Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde 77*, Den Haag Nijhoff, 1976.

Van de beperkte oplage kregen mijn echtgenoot en ik tijdens onze studie Antropologie en Niet-westerse Sociologie aan de Universiteit Leiden, waar wij Ger van Wengen regelmatig tegenkwamen, persoonlijk een exemplaar. Na bijna een halve eeuw is dit gestencild exemplaar vergeeld, bindt het plakband niet meer en valt het bijna uit elkaar. Het risico dat wij het binnenkort niet meer kunnen lezen, is reëel. Elke keer als ik het opensla, vind ik het jammer dat het niet tot een boek is gemaakt. Waarom is het zo jammer? Niet alleen omdat een gestencild exemplaar niet eeuwig houdbaar is, maar nog belangrijker: de rijkdom aan informatie die Van Wengen heeft gepresenteerd, is slechts bekend onder een kleine groep mensen.

Ik breng u terug naar de jaren zestig. In die tijd waren studies over de Javanen in Suriname erg schaars. De eerste publicatie was Joseph Ismael's proefschrift *De immigratie van Indonesiërs in Suriname*. Dit proefschrift verdedigde hij aan de Universiteit Leiden op 6 juli 1949, waarmee hij Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte werd. Ismael's proefschrift werd gevolgd door het Engelstalig boek van Annemarie de Waal Malefijt *The Javanese of Surinam. Segment of a plural society*, dat uitkwam in 1963. Het veldwerk dat ten grondslag ligt aan dit boek, verrichtte zij van november 1958 tot augustus 1959, drie jaar eerder dan het onderzoek van Van Wengen. Na De Waal Malefijt en Van Wengen, viel een lange stilte³ totdat dertien jaar later, in 1976, de Indonesiër Parsudi Suparlan aan de Universiteit van Illinois promoveerde met *The Javanese in Surinam: Ethnicity in an ethnically plural society*.

Vermoedelijk had het verschijnen van Annemarie de Waal Malefijt's boek – kort voor Van Wengen's onderzoeksrapport – tot gevolg dat zijn rapport onderbelicht is geraakt. Mijn inziens doet dit geen recht aan zijn inspanningen en aan de inzichten die zijn rapport ons geeft. Een Nederlandstalige publicatie zou immers toegankelijker zijn voor een groter, overwegend Nederlandstalig publiek in Suriname en in Nederland. Daarnaast is Van Wengen's studie een goede aanvulling op het boek van De Waal Malefijt. Haar onderzoek was gericht op het bestuderen van de uit Indonesië meegebrachte Javaanse volkscultuur en hoe deze zich manifesteerde in het

³ Van G.D. van Wengen verscheen, behalve het uitgebreid gestencild onderzoeksrapport *De Javanen in de Surinaamse samenleving*, enkele korte publicaties:

Tajoeb, een prestigefeest bij de Javanen in Suriname, in: *Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde*, deel 119, 1e afl., 1963; De rijstbouw bij de Javanen in Suriname; een veranderend cultuurpatroon, in: *Nieuwe West-Indische Gids*, jaargang 45, no 1, okt. 1966; The cultural inheritance of the Javanese of Suriname, in: *Serie Mededelingen van het Rijksmuseum voor Volkenkunde* No. 19, Brill, Leiden, 1975.

dagelijks leven van de Javanen in de nieuwe omgeving. Zij deed participierend onderzoek in twee kleine Javaanse gemeenschappen in Suriname, één dichtbij Paramaribo en de andere in het rijstdistrict Nickerie. Daartegenover schrijft Van Wengen in zijn voorwoord dat zijn onderzoek het doel heeft ‘een beter inzicht te krijgen in hun leefsituatie én in de wijze waarop zij zich aan de algehele en snel veranderende situatie in Suriname weten aan te passen.’ Hij presenteert bevindingen aan de hand van informatie, verzameld op meerdere locaties, waaronder enkele dorpsgemeenschappen in de districten waar voornamelijk Javanen wonen, en locaties dichtbij Paramaribo en de bauxietcentra. Daarbij beschrijft hij de verschillen die hij waarneemt en geeft hij mogelijke verklaringen. Terwijl De Waal Malefijt niet in detail ingaat op het instituut dorpsgemeenschap, verschaft Van Wengen de lezer een inkijk in het bestuurlijk functioneren van deze gemeenschappen. Ook beschrijft hij tot in detail gemeenschapstradities en gebruiken, evenals de processen van verandering als gevolg van migratie, urbanisatie, onderwijs en andere sociaal-economische ontwikkelingen. Beredeneerd vanuit de schaarste aan onderzoek over Javanen, is het jammer dat zijn onderzoeksrapport, ook niet daarna, alsnog bewerkt werd tot een boek.

Wij schrijven 2016, meer dan 50 jaar later. Een groot aantal tradities die zowel De Waal Malefijt als Van Wengen beschrijven, bestaat niet meer. Om enkele voorbeelden te noemen: de gebruiken om rijst te oogsten, het gebruik van de *ani-ani*, de samenwerkingsverbanden, de slametans die bij de rijstcultuur horen. Ook de dorpsgemeenschap en de functie van *lurah* zijn van overheidswege stopgezet. Daarvoor in de plaats zijn districtsraden in het leven geroepen en kleine districtskantoren op verschillende plaatsen in de districten. Met andere woorden, het materiaal dat Van Wengen heeft verzameld en beschreven, vertegenwoordigt de tijdgeest van de jaren zestig, die grotendeels voorbij is en niet terugkomt. Het heeft sociaal-historische waarde. Bovendien is het immaterieel erfgoed en verdient daarom te worden vastgelegd, bewaard en verspreid. De beschrijvingen zijn verhalen over vroeger die moeten worden doorgegeven. Dit erfgoed is niet alleen van Javanen, maar het is ook Surinaams erfgoed. De gedachte is dat het boek moet bijdragen aan een groter bereik, vooral onder de jonge generatie. Ik hoop dat het voor jonge studenten, erfgoedliefhebbers en cultuurhistorici een stimulans zal zijn om verder onderzoek te verrichten en erfgoedinitiatieven te beginnen.

Toen Bish Ganga, een goede vriend van Van Wengen, mij benaderde om te bezien of het onderzoeksrapport alsnog als boek kon worden uitgegeven, waren dit de

doorslaggevende argumenten om als voorzitter van Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI), samen met hem mogelijkheden te onderzoeken voor de realisatie. Helaas toonden de benaderde uitgevers geen interesse en heeft Bish Ganga uiteindelijk het besluit genomen om het boek in eigen beheer uit te geven. Een lovenswaardig initiatief. Ik ben vereerd dat hij mij gevraagd heeft om de inleiding bij deze uitgave te schrijven. Als organisatie die de ontwikkelingen van het Javaans-Surinaams erfgoed in Nederland vastlegt, beoogt STICHJI de informatie over dit boek en de verspreiding in Nederland en in Suriname zoveel mogelijk te faciliteren.

Hariëtte Mingoen,
voorzitter Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie

Voorwoord

Het onderzoek dat de basis vormde voor het hier aangeboden rapport, werd verricht in 1962.

Gedurende een jaar werd door mij materiaal verzameld onder de Javaanse bewoners van Suriname met de bedoeling een beter inzicht te krijgen in hun leefsituatie én in de wijze waarop zij zich aan de algehele en snel veranderende situatie in Suriname weten aan te passen. Vooral t.a.v. dit laatste punt zouden de hier gepubliceerde gegevens een aanvulling kunnen vormen op de gegevens die door dr. A. de Waal Malefijt zijn vermeld in haar boek 'The Javanese of Surinam'. De Waal Malefijt had zich immers vooral geconcentreerd op de leefomstandigheden van de Javanen in het eigen traditionele milieu.

In hoge mate betreur ik het dat de resultaten van mijn onderzoek pas nu gepubliceerd worden. Verschillende oorzaken zijn voor deze vertraging aan te wijzen. De voornaamste oorzaak is wel dat ik na terugkomst in Nederland onmiddellijk geconfronteerd werd met de vele werkzaamheden die verbonden zijn aan het leiden van een educatieve afdeling in een groot museum.

Het educatieve werk heeft zich vooral in de zestiger jaren zeer snel ontwikkeld en het is de algemene en vaak geuite klacht van vrijwel al mijn educatieve collega's dat het verrichten van dit educatieve werk, met in heel veel gevallen onvoldoende mankracht, behalve een volledige inzet vaak ook een flink deel van de beschikbare vrije tijd opeist.

Het uitwerken van een grote hoeveelheid meegebracht materiaal en het hieruit concipiëren van een rapport wordt in zo'n situatie een zaak die zeer moeizaam gaat verlopen. Het aanvankelijke rapport was dan ook pas eind 1965 klaar. Doordat ook prof. dr. R.A.J. van Lier – die de supervisie had over het onderzoek en het daaruit voortvloeiende rapport – een zeer druk bezette agenda heeft, duurde het geruime tijd, voor hij zijn oordeel over het rapport kon uitspreken.

Ondanks een bespreking die kort na mijn terugkomst uit Suriname had plaatsgevonden, bleek de manier waarop het materiaal door mij was uitgewerkt niet geheel in overeenstemming te zijn met de wensen die prof. Van Lier op dit punt koesterde. Het geheel opnieuw rangschikken en het daarbij opnieuw schrijven van het rapport kwam mij – gezien de beschikbare tijd – voor als een volkomen uitzichtloze zaak. Vandaar dat in overleg met prof. Van Lier besloten werd een aantal gedeelten te herschrijven.

Intussen was het manuscript ook in handen geweest van prof. dr. J.D. Speckmann, die een aantal concrete suggesties deed t.a.v. de te herschrijven gedeelten.

Toen na geruime tijd een aantal gedeelten van het rapport waren omgewerkt – door de voor mij wat teleurstellende gang van zaken én het voortdurende tijdsgebrek werd het opbrengen van energie voor deze taak steeds moeilijker – moest ook nog het vraagstuk van de publicatie van het rapport opgelost worden.

Pogingen om het rapport in boekvorm te doen uitgeven bij Van Gorcum in Assen mislukten o.a. omdat ook reeds het boek van De Waal Malefijt bij dezelfde uitgeverij was verschenen. Tot mijn grote opluchting bood de Sticusa⁴ te Amsterdam mij onlangs aan om het rapport op haar kosten op stencil te laten typen en in eenvoudige vorm te doen multipliceren.

Hoewel men wellicht geneigd zal zijn daarover zijn twijfel uit te spreken ben ik er zelf ten volle van overtuigd, dat de algemene strekking van de in het rapport weergegeven meningen t.a.v. de ontwikkeling van de Javaanse groep hun algemene geldigheid bepaald niet hebben verloren. Tijdens een vorig jaar aan Suriname gebracht bezoek heb ik in contacten met verschillende van mijn vroegere Javaanse informanten deze overtuiging alleen maar bevestigd gezien. Wel is natuurlijk een bepaald deel van het cijfermateriaal verouderd. De ontwikkelingen die met dit cijfermateriaal werden geïllustreerd – bv. in verband met het onderwijs – hebben zich echter in dezelfde richting voortgezet.

Niettegenstaande het feit dat de onderzoeksperiode al geruime tijd achter mij ligt, denk ik toch met gevoelens van grote dankbaarheid terug aan de vele vormen van gastvrijheid en medewerking die ik in Suriname heb ondervonden, niet in de laatste plaats van de zijde der Javaanse bewoners van dat land. Enkele mensen uit deze groep hebben zich wel bijzonder voor mij ingespannen: Herman Wagiman, mijn gastheer en gids in het dorp Margrita, Kamirin Siran, wajangvertoner, game-lanspeler en drijvende kracht in het culturele leven der Javanen én Djojo Legimin, mijn onafscheidelijke metgezel en tolk gedurende de vele bezoeken die ik in Suriname aan Javaanse families bracht.

Van de zijde van zowel het bedrijfsleven als van overheidsinstellingen ontving ik veel medewerking en van laatstgenoemde categorie wil ik met name het Bureau Landelijke Opbouw noemen. Met medewerkers van dit bureau – w.o. de heren Schmidtgall en Klaasse Bos – heb ik zeer regelmatig en plezierig samengewerkt. In deze bepaald onvolledige lijst van namen wil ik zeker opnemen mijn grote steun en toeverlaat bij het veelvuldig onderzoek in het Commewijnedistrict, de onlangs afgetreden districtscommissaris van dit district, de heer J. Douglas. De heer en mevrouw Douglas waren voor mij en mijn vrouw het symbool van Surinaamse gastvrijheid en hartelijkheid.

⁴ Sticusa: Stichting voor Culturele Samenwerking

In de persoon van dr. J.H. Westermann wil ik de toenmalige Wosuna⁵ dank zeggen voor de aan mij verleende opdracht voor het onderzoek in Suriname. Bij het neerschrijven van de naam Wosuna gaan mijn gedachten ook onmiddellijk terug naar wijlen mej. mr. J.L.G. Felhoen Kraal die als secretaresse van het Wosuna-bestuur destijds veel voor mij heeft gedaan bij de voorbereiding van en tijdens het onderzoek in Suriname.

De promotor van dit nu afgesloten onderzoek, prof. Van Lier, heeft lang op de resultaten moeten wachten. De oorzaken van deze aanzienlijke vertraging zijn reeds uiteengezet. Daarbij werd gewag gemaakt van het feit dat de opzet van het rapport niet geheel aan de verwachtingen van prof. Van Lier beantwoordde. In een gesprek dat wij op een gegeven moment hierover hadden, schreef hij dit mede toe aan de bijzonder snelle evolutie van het sociale onderzoek waardoor de normen die momenteel aan de verwerking van een onderzoek gesteld worden duidelijk anders zijn komen te liggen dan in de tijd dat ik afstudeerde.

Dit voor mij verhelderende gesprek werd evenals trouwens andere gesprekken met prof. Van Lier, gevoerd in een sfeer van bijzonder goede verstandhouding die er altijd tussen ons bestaan heeft en nog bestaat. Evenals voor de opdracht via de Wosuna die voor mij een volstrekt uniek jaar in Suriname inluidde, ben ik prof. Van Lier voor deze goede persoonlijke relatie zeer dankbaar.

In deze dank wil ik gaarne ook prof. dr. J.D. Speckmann betrekken die het manuscript zeer zorgvuldig doornam en als kenner van de Surinaamse situatie waardevolle kanttekeningen heeft gemaakt die belangrijk waren bij het herschrijven van sommige stukken van het rapport.

Last but not least ben ik de Sticusa in de persoon van drs. M.D. Thijs zeer erkentelijk voor het feit dat zij voor mij als redder in nood fungeerde door aan te bieden het rapport voor haar rekening te laten vermenigvuldigen. Ik hoop dat verschillende mensen en instellingen in Suriname en in Nederland alsnog een goed gebruik kunnen maken van de gegevens die het rapport verschaft over structuur en verwachtingspatronen t.a.v. de Javaanse groep in Suriname. Dank ten slotte aan mevrouw M. Koolhaas te Leiden die met grote toewijding het lijvige manuscript op stencil heeft gezet.

De auteur.

⁵ Wosuna: Wetenschappelijk Onderzoek Suriname Nederlandse Antillen

Hoofdstuk 1: De periode vóór 1940

De periode waarin Javaanse immigranten Suriname binnenkwamen, heeft haar begin in 1890 en kan als beëindigd worden beschouwd in 1939 als met het m.s. Kota Gede de laatste groep immigranten in Suriname arriveert. Dit laatste feit markeert niet alleen de afsluiting van een bepaalde episode in de geschiedenis der Javanen in Suriname; ook op ander gebied verandert er in deze tijd nogal het een en ander in hun positie in het nieuwe vaderland, zowel op economisch als op maatschappelijk gebied. De in 1940 uitbrekende Tweede Wereldoorlog is daar de oorzaak van.

De oorlogsomstandigheden hadden nl. onder meer tot gevolg dat een aantal voornamelijk exportmarkten voor de tropische landbouwproducten van Suriname – zoals Nederland en Noorwegen – wegvielen, hetgeen de plantageondernemingen noopte hun productie aanzienlijk in te krimpen. Hierdoor werd een aantal arbeidskrachten overbodig.

Voor vele arbeidskrachten was die inkrimping niet zo'n onoverkomelijk bezwaar als ze in normale omstandigheden zou zijn geweest. Door de snelle ontwikkeling van de bauxietindustrie in die jaren als gevolg van de grote vraag naar het strategisch zo belangrijke product bauxiet, maar tevens door de komst in Suriname van Amerikaanse strijdkrachten – die in korte tijd verschillende defensiewerken uitgevoerd wilden zien – was de vraag naar werkkrachten zeer aanzienlijk.

Voor de mensen die wegens gebrek aan werk de plantages moesten verlaten, was het dus niet zo'n probleem tijdelijk nieuw werk te vinden. Werk dat bovendien een veel betere betaling opleverde, dan waaraan men voorheen op de plantages gewend was.

Vooraf ook door dit verschil in beloning voor de geleverde arbeidsprestaties ontstond er op een gegeven moment een dusdanige zuigkracht van de zijde van de bauxietindustrie en van de in opdracht van de Amerikanen uitgevoerde defensiewerken, dat ondanks de inkrimping verschillende plantages met een tekort aan personeel te kampen kregen.

Uit het door mij tijdens interviews verzamelde materiaal komt duidelijk naar voren dat vele van de thans in de stad wonende Javanen in de eerste jaren van de oorlog het bestaan op het platteland hebben opgegeven om in de stad of in een der bauxietcentra van de mogelijkheid om meer geld te verdienen te profiteren.

Voor deze Javanen betekende de periode van de eerste oorlogsjaren dus een afsluiting van hun bestaan op het platteland, al mag niet onvermeld blijven dat

sommigen van hen na de ‘rijke jaren’ in de verstedelijkte centra naar de districtssamenlevingen terugkeerden.

Is het einde van de in dit hoofdstuk omschreven immigratieperiode dus min of meer door een aantal concrete feiten gemarkeerd, het begin van de periode nl. 1890, wordt bepaald door de komst van de eerste Javaanse immigranten in dat jaar, aangevoerd door de N.H.M.⁶ en bestemd voor de plantage Mariënborg in het Com-mewijnedistrict.

De periode vóór 1890

Toch zou dit hoofdstuk een m.i. onbevredigend begin hebben als aan de periode vóór 1890 zonder meer zou worden voorbijgegaan. In de periode vóór 1890 vonden nl. een aantal ontwikkelingen plaats die van grote invloed zijn geweest op de situatie die de Javanen op de plantages aantroffen toen ze in 1890 in Suriname arriveerden.

In bedoelde periode kreeg de Surinaamse landbouw een aantal klappen te incasseren die haar eertijds zo rooskleurige positie ten zeerste aantastte.

Vanaf 1840 begint reeds de aftakeling van de Surinaamse planterseconomie door de sterke teruggang in de teelt van twee belangrijke grootlandbouwproducten nl. de katoen en de *coffea arabica*. Volgens Panday (Panday: 127) slonk het bebouwde landbouwareaal van 51.210 acres in 1848 tot minder dan 30.000 acres na het beëindigen van de periode van staatstoezicht in 1870. Dus een terugval van ongeveer 40% in ruim 20 jaar.

De economische klappen kwamen in de zojuist genoemde periode vlak na elkaar en ze kwamen zo hard aan dat de Surinaamse planterswereld vooral in de tijd dat misschien wel de allerhardste klap – nl. de opheffing van de slavernij, waardoor de goedkope arbeidskracht verloren ging – viel, met de grootste moeite het hoofd boven water kon houden.

Panday noemt in z’n dissertatie een aantal van die economische tegenslagen op (Panday: 111):

1. Het Cultuurstelsel in Indonesië behoorde tot het verleden en nieuw kapitaal dat vaak aan Suriname was onttrokken – ook vanwege de slechte bedrijfsresultaten en de gevolgen die men aldaar voorzag van de afschaffing van de slavernij – stroomde naar Indonesië toe.

⁶ N.H.M.: Nederlandse Handelmaatschappij

2. In deze periode van depressie in Suriname werd het Suezkanaal geopend (1869) en dit verkortte de afstand tussen Amsterdam en Batavia met 31%. De handel met Indonesië werd daardoor goedkoper en derhalve aantrekkelijker. Dit was vooral belangrijk omdat in Nederland tussen 1850 en 1870 een snelle industriële expansie plaatsvond, waarbij een toenemende behoefte aan afzetmarkten ontstond. De industriële producten werden verhandeld naar Indonesië en de schepen die de producten naar het Oosten brachten, keerden naar het moederland terug met de plantageproducten uit Indonesië.
3. Ten gevolge van die industriële ontwikkeling in Nederland trokken vele financiers hun kapitaal uit Suriname terug om dit in Nederland te beleggen. Vanwege de verwachte economische terugslag die van het afschaffen der slavernij in Suriname het gevolg zou zijn, werd deze kapitaalvlucht nog versneld.

Omstreeks het jaar 1870 toen de periode van staatstoezicht afliep, zag het er voor de Surinaamse planters dan ook somber uit. Naast de belangrijke factoren die zojuist werden genoemd en die voor een groot deel de Surinaamse economie van buitenaf beïnvloedden, kwam het tekort aan arbeidskrachten als een zwaard van Damocles boven de hoofden van de Surinaamse planters te hangen. Men had altijd met relatief goedkope arbeidskrachten kunnen werken en men zag nu de tijd snel naderen dat dit niet meer mogelijk zou zijn. De factor arbeid – zegt Panday op pag. 131 van zijn dissertatie – werd, zelfs afgezien van de eventuele beschikbaarheid van de andere productiefactoren, de zaak waarom alles draaide.

Het was dus begrijpelijk dat de planters zich grote zorgen maakten over het arbeidsprobleem op de plantages en dat ze trachtten van regeringszijde steun te vinden voor de oplossing van dit probleem.

Hoe deze direct vorm van steunverlening door de Regering aanvankelijk uitbleef – vooral ook door toedoen van het toenmalige Kamerlid Van der Bosse – is al verschillende malen in geschiedkundige overzichten van Suriname beschreven, zoals dat ook het geval is met het tot stand komen van het verdrag met de Britse Regering over de immigratie van Brits-Indische arbeiders, welk verdrag – merkwaardig genoeg – door dezelfde Van der Bosse – maar toen als minister van Koloniën – ten slotte in 1872 werd ondertekend.

De ondertekening van dit verdrag en vooral de wettelijke maatregelen die er als het ware uit voortvloeiden, hebben nadien de arbeidsomstandigheden op de plantages – waarop na 1890 de Javanen zouden worden tewerkgesteld – in belangrijke mate beïnvloed. De Britse Regering eiste nl. van het Nederlandse Gouvernement verschillende garanties voor de onder haar verantwoordelijkheid vallende Brits-Indische immigranten die in Suriname te werk zouden worden gesteld.

Zo werden om te beginnen in de immigratiewet van 1872 de rechten en verplichtingen van de contractanten, maar ook die van de planters vastgelegd. Bovendien werd – om controle op de gang van zaken bij de immigratie uit te oefenen – in datzelfde jaar een immigratiedepartement ingesteld met aan het hoofd een Agent-Generaal.

Komst van de immigranten uit Brits-Indië

Ondanks deze voorzorgsmaatregelen verliepen de eerste jaren van de immigratie van de Hindostaanse arbeiders weinig voorspoedig. Waarschijnlijk door onvoldoende selectie in India kwamen heel wat zieke en zwakke Hindostaanse immigranten in Suriname aan. Het aantal ziekte- en sterfgevallen was dan ook in de beginperiode relatief hoog. Als gevolg daarvan zette de Britse Regering in 1875 zelfs de hele immigratie stop. Pas in 1878 werd de mogelijkheid om weer immigranten aan te voeren heropend. In Suriname voelde men toen wel dat de aanvoer van nieuwe immigranten voor de plantages uiterst kwetsbaar was.

Wettelijke regelingen voor deze immigranten

Toen dan ook de Britse Regering om aanvullende beschermende maatregelen voor de Brits-Indische immigranten vroeg, kwamen deze in een snel tempo tot stand. In 1879 werd er bv. een regeling gemaakt ter verbetering van de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages, terwijl in datzelfde jaar een geneeskundige belasting werd ingevoerd ter bestrijding van de hoge kosten der geneeskundige behandeling in de districten. Een jaar later – in 1880 dus – volgde de instelling van het immigratiefonds dat de planters meer zekerheid moest verschaffen over het bedrag dat zij jaarlijks aan immigrantenarbeid moesten uitgeven.

Voordien hadden de planters regelmatig kritiek uitgeoefend op de bezwaarlijke voorwaarden, waaronder zij de aangevoerde immigranten kregen toebedeeld. Zo konden zij vooraf heel moeilijk bepalen hoeveel zij moesten neertellen voor de voor hen bestemde immigranten. De kosten van de immigratie werden immers over de verschillende plantages omgeslagen en onder deze kosten waren ook die van de voor terugzending bestemde, gedeserteerde en/of overleden arbeiders. Daarnaast waren de kosten van terugvervoer geheel voor rekening van de planters en ten slotte bestond er dan ook nog de regeling dat de planters alle – hen door het immigratiedepartement toegewezen – immigranten moesten accepteren, ook al waren deze ziek, waardoor zij meteen in het hospitaal moesten worden opgenomen. Tegenover dit alles stond de premie die het Gouvernement voor iedere aangevoerde immigrant aan de planters toekende, maar deze tegemoetkoming stond in de ogen

der planters nauwelijks in verhouding tot de gebrachte financiële offers bij de aanwerving van immigranten.

De instelling van het immigratiefonds

Om nu de financiële lasten van de planters te verlichten en om de immigratie en de eventuele repatriëring beter in de hand te kunnen houden, werd genoemd immigratiefonds ingesteld. Uit dit fonds zou de aanvoer van immigranten, zomede de eventuele repatriëring ofwel de Sf. 100,- premie voor het afstand doen door de immigranten van recht op vrije terugreis, worden gefinancierd. Als tegenprestatie zouden de planters 5/8 van het jaarlijks door de gouverneur vast te stellen bedrag van de kosten der in dat jaar aan te voeren transporten in het immigratiefonds storten, terwijl zij zich tevens verplichtten om bij het aangaan van een vijfjarig hercontract opnieuw 5/8 van het voor dat jaar vastgestelde bedrag der aanvoerkosten aan het fonds over te maken. Verder zegden de planters toe de kosten voor huisvesting, voor geneeskundige verzorging en verpleging en voor geneeskundige belasting voor hun rekening te nemen.

Hoewel de planters door de instelling van het immigratiefonds veel beter dan voorheen in staat moesten worden geacht om de prijs voor de factor arbeid vooraf te berekenen, bleek die prijs in verhouding tot de toenmalige opbrengsten nog steeds aan de zeer hoge kant te zijn.

Bovendien ging het in die tijd met het zeer belangrijke plantageproduct, de suiker, steeds slechter. Er was een toenemende concurrentie van de snel groeiende rietsuikercultuur op Java, waar men de beschikking had over goedkopere arbeidskrachten. De kleine familieondernemingen in Suriname die veel suikerplantages beheerden, waren niet kapitaalkrchtig genoeg om de noodzakelijke vernieuwingen in het machinepark door te voeren, waardoor uiteindelijk de kostprijs zou kunnen worden gedrukt en de buitenlandse concurrentie beter het hoofd geboden zou kunnen worden. Ten slotte was er ook de opkomst van de bietsuikerindustrie in Europa, die de vraag naar Surinaamse suiker nog meer deed dalen.

In het jaar 1884 spreekt men zelfs van een suikercrisis in Suriname. Gelukkig kwam toen als redder in de economische nood waarin plantagebezitters in die tijd verkeerden, de cacaocultuur, die in korte tijd haar exportmarkt snel zag groeien en die in 1896 met een productie van ruim 5 miljoen kg per jaar haar hoogtepunt zou bereiken.

Maar in dat jaar waren de eerste Javanen, over wie het in dit hoofdstuk verder zal gaan, reeds als contractarbeiders in Suriname gearriveerd.

Zoals reeds eerder werd opgemerkt kwamen de eerste Javaanse immigranten in 1890 in Suriname aan. Al was hun aantal dan nog gering en al waren deze immigranten dan slechts uitsluitend bestemd voor de suikerplantage Mariënborg – eigendom van de N.H.M., welke maatschappij ook de werving van deze arbeidskrachten op Java had verzorgd – toch werd de komst van deze Javanen door het overgrote deel der Surinaamse planters met vreugde begroet. Er was immers een nieuwe bron voor het aantrekken van nieuwe arbeidskrachten aangeboord en bovendien zou men bij de aanvoer niet meer geheel afhankelijk zijn van de Britse Regering.

Contacten tussen Suriname en de Britse Regering inzake de immigranten uit Brits-Indië

In de periode voorafgaand aan de aanvoer van de eerste Javaanse arbeidskrachten was door de planters verschillende malen gewezen op het feit dat men bij het aanwerven van arbeidskrachten toch wel heel sterk afhankelijk was van de goedgunstigheid van de Britse Regering in dit opzicht.

Had deze Regering in 1875 al niet eens de emigratie van arbeiders uit Brits-Indië voor een aantal jaren stopgezet, omdat er veel ziekte en een aantal sterfgevallen waren geconstateerd onder de in Suriname aangekomen arbeiders? Waren er bovendien in Brits-Indië geen opkomende nationalistische stromingen, die hun stem hadden verheven tegen het systeem van contractarbeid en was er bovendien in het Engelse parlement – mogelijk als gevolg van deze stemmen uit de kolonie – al niet verschillende malen gepleit voor het stopzetten van de emigratie van arbeidskrachten uit Brits-Indië? Per slot van rekening hadden volgens het in 1872 tussen Nederland en Engeland gesloten traktaat inzake de immigratie van Brits-Indiërs in Suriname, beide landen het recht om het traktaat te beëindigen, als ze dit wensten.

De houding van de Britse Regering in deze kon in sterke mate worden beïnvloed door de toon van de rapporten, die de Britse consul in Paramaribo ieder jaar voor z'n Regering moest opmaken over de stand van zaken bij de immigratie in Suriname en over de toestand waarin de Brits-Indische arbeiders in Suriname verkeerden. De Surinaamse Regering en de planters waren dus min of meer afhankelijk van de goede gezindheid van deze Britse consul. Deze factor woog des te zwaarder door de omstandigheid dat de in Suriname aanwezige Brits-Indische contractanten het Britse onderdaanschap behielden en als gevolg daarvan onder speciale bescherming stonden van de reeds genoemde consul in Paramaribo. Het verdroot de planters dat de Brits-Indische contractanten bij gerezen moeilijkheden op de plantage vaak de hulp inriepen van 'hun' consul.

De Surinaamse Regering had van haar kant weinig op met de idee dat er – ook op de langere termijn – vele Britse onderdanen in Suriname zouden wonen. Want niet alleen bleven de immigranten bij hun komst in Suriname, Engels onderdaan, maar volgens de Engelse wet zouden hun kinderen en kleinkinderen dit ook nog zijn.

Naast deze bezwaren die voornamelijk op het politieke vlak lagen, hadden de planters toch ook regelmatig klachten over de hoge kosten die de invoer van arbeiders uit Brits-Indië met zich meebracht. Ze wezen daarbij op het feit dat veel Brits-Indiërs – en in de beginperiode van de immigratie was dit inderdaad het geval – na afloop van hun vijfjarig contract geen hercontract sloten en naar hun land terugkeerden. Zodoende moest men regelmatig nieuwe mensen laten komen en dat voerde de productiekosten van de plantages sterk op. Verder klaagden ze over het feit, dat ze – door de hoge eisen die de Britse Regering ten aanzien van woonruimte en ziekenverzorging had gesteld – hoge sociale lasten te dragen hadden.

Bovenstaande bezwaren hadden weinig of niets te maken met een oordeel over de capaciteiten van de in Suriname te werk gestelde Brits-Indische arbeidskrachten. Dit oordeel viel over het algemeen juist gunstig uit.

Wat weer wel een aanleiding was om de invoer van arbeidskrachten uit andere gebieden dan Brits-Indië ernstig te overwegen was het simpele feit, dat ondanks de na 1880 regelmatig plaats gevonden hebbende immigraties vanuit Brits-Indië, de vraag naar arbeidskrachten het aanbod nog steeds bleef overtreffen.

Vorbereiding van de immigratie van Javaanse arbeiders voor de plantages

Bovenstaande overwegingen waren dus voor de planters aanleiding genoeg om de Surinaamse Regering te verzoeken via de diplomatieke kanalen in Nederland te gaan onderhandelen met de toenmalige Nederlands-Indische Regering over de aanvoer van Javaanse arbeidskrachten. Het merendeel der planters wilde op die manier hun arbeidersreservoir op de plantages aanvullen en tegelijkertijd minder kwetsbaar worden voor eventuele maatregelen van Britse zijde. Toch waren er aanvankelijk ook planters in Suriname die weinig voelden voor bovenbedoelde onderhandelingen met de Nederlands-Indische Regering. Ze waren bang dat daardoor het misnoegen opgewekt zou kunnen worden van de Britse Regering, die er mogelijk een aanleiding in zou zien om de immigratie vanuit Brits-Indië stop te zetten.

Uit de manier waarop ten slotte de onderhandelingen gevoerd werden, bleek duidelijk dat de wens om tot emigratie-overeenkomst voor het vervoer van Indonésische arbeidskrachten uit Java te komen bij de Surinaamse overheid en vooral bij de Surinaamse planters veel sterker leefde dan bij de andere onderhandelingspartij,

de toenmalige Nederlands-Indische Regering. Volgens Ismaël – die in zijn dissertatie uitvoerige aandacht aan deze gang van zaken besteedt en aan wie ook verschillende van bovengenoemde gegevens zijn ontleend – had laatstgenoemde Regering op drie verschillende punten bezwaren tegen eventuele transporten van Javaanse arbeiders naar Suriname (Ismaël I: 23 en 24):

- In de eerste plaats vroeg men zich af of er door deze emigratie niet op den duur een tekort aan arbeidskrachten op Java zelf zou komen. Bij het beoordelen van dit argument moeten we niet vergeten dat in die tijd de expansie der Javaanse bevolking zich nog lang niet in zo'n snel tempo voltrok als na 1900 het geval zou blijken te zijn.
- Een tweede argument dat volgens Ismaël door sommigen in Nederlands-Indië tegen de emigratie werd aangevoerd, was dat Javanen niet bereid zouden zijn vijf jaar lang van huis weg te gaan, temeer daar het hier een ver verwijderd land betrof.
- Ten slotte waren er ook in het voormalige Nederlands-Indië mensen die complicaties in de verhouding met het Brits imperium vreesden. Zij achtten de mogelijkheid niet uitgesloten dat de inmenging in de immigratie in Suriname voor de Britse Regering aanleiding zou kunnen zijn om bij de Nederlands-Indische Regering aan te kloppen met het verzoek om in Nederlands-Indië arbeiders voor haar eigen koloniën te mogen aanwerven.

Op dit aanwerven van werkkrachten in het eigen territoir door andere naties was de toenmalige Nederlands-Indische Regering kennelijk weinig gesteld, getuige de ordonnantie – uitgevaardigd in 1887 – die verbood om arbeidskrachten in Indonesië te werven. De Regering had dit verbod uitgevaardigd omdat kort tevoren arbeiders op Java waren geworven voor werk buiten Indonesië, o.m. in Australië.

In de ordonnantie was echter vastgelegd dat de gouverneur-generaal haar in bepaalde gevallen buiten werking mocht stellen. Toen dan ook besprekingen tussen vertegenwoordigers van Suriname en de toenmalige Nederlands-Indische Regering tot een bepaald resultaat hadden geleid, maakte de gouverneur-generaal van zijn zojuist vermeld recht gebruik en verleende in 1890 de N.H.M. als wervingsagent toestemming om een bepaald contingent arbeiders op Java voor Suriname aan te werven.

De periode vanaf 1890

De eerste Javaanse immigranten

De eerste 94 voor Suriname bestemde emigranten werden door de factorij van de N.H.M. in de omgeving van enkele grote steden op Java aangeworven en verdeeld over vijf verschillende schepen – die in de loop van 1890 in Paramaribo aankwamen – naar Suriname verscheept. Het merendeel van hen kwam met de Prins Willem II, die op 9 augustus 1890 in Paramaribo aankwam en met de Prins Willem III die op 20 september daaraanvolgend in Paramaribo afmeerde.

Deze arbeiders, die met zorg geselecteerd waren, werden zonder uitzondering tewerkgesteld op de aan de N.H.M. toebehorende suikerplantage Mariënborg in het Commewijnedistrict.

Na enige kleine aanvangsmoeilijkheden bleken de aangeworven Javaanse arbeiders rustige en prettige werkkrachten te zijn die zich geheel aan het leven en werken op de plantages aanpasten. De eerste resultaten met de Javanen waren dus gunstig en dit had tot gevolg dat onder de planters in Suriname een sterke neiging ontstond om in grotere getale Javanen aan te trekken.

In 1894 vertrok zodoende het ss ‘Voorwaarts’ met in totaal 614 emigranten aan boord van Java naar Suriname. De slechte toestanden die er tijdens deze reis aan boord van de ‘Voorwaarts’ bestonden, hadden tot gevolg dat er tijdens de reis reeds 32 mensen overleden en dat na aankomst in Paramaribo nog eenzelfde aantal de gevolgen van de aan boord opgedane ziekten en ontberingen niet overleefden.

Zowel in Nederland als in het toenmalige Nederlands-Indië werd tegen deze gang van zaken heftig geprotesteerd. Het directe gevolg van deze protesten is geweest dat bij de wervingsordonnantie van 1896 – waarbij de werving voor Suriname in feite werd vrijgegeven – een aantal stringente bepalingen werd opgenomen voor het vervoer van de in Indonesië met bestemming Suriname geworven arbeiders. Hierbij werd o.m. bepaald dat er een goede verzorging – in een voorschrift nader omschreven – aan boord moest zijn, dat er geen inschepingsdwang mocht bestaan en dat alleen emigranten die van een contract waren voorzien, aan boord mochten worden toegelaten.

Na het echee van 1894 kwam er pas weer een nieuwe groep van ± 900 Javaanse emigranten in het jaar 1897. Die toevoer van nieuwe contractanten was overigens wel wenselijk. De Surinaamse economie was zich – naar het leek – aardig aan het herstellen van de grote terugval, veroorzaakt door de afschaffing van de slavernij en door de sterke achteruitgang van de suiker- en koffiecultuur. De nieuwe hoop was gevestigd op de cacao, die begonnen was aan haar triomfantelijke opmars op

de Surinaamse plantages, welke opmars haar hoogtepunt zou bereiken in 1895 toen een jaarproductie van vijf miljoen kg werd bereikt.

De verslechterende positie op de Surinaamse plantages rond 1900 en de positie van de contractarbeiders

Toch hield ook de cacaocultuur geen stand. Na jaren van grote bloei stak de gevreesde crullotenziekte de kop op en dit tastte de cultuur dermate aan, dat in het jaar 1904 de productie was teruggelopen tot een kwart van de productie van het jaar 1895. Voegt men daarbij het feit dat een door een in die periode plaatsvindende sterke productievermeerdering in andere cacao producerende landen het aanbod van cacao op de wereldmarkt sterk toenam – waardoor de cacaoprijs op die wereldmarkt daalde – dan zal het duidelijk zijn dat vooral de Surinaamse plantage-eigenaren die zich op de teelt van cacao hadden toegelegd, in dubbel opzicht getroffen waren.

Omstreeks 1904 begon men met een nieuw experiment, dat de Surinaamse plantagelandbouw weer nieuw leven zou moeten inblazen. Op een aantal plantages begon men nl. met de aanplant van bacoven. Om dit experiment vooral toch te laten slagen en om ook de afzet van de gekweekte producten een stevige basis te bezorgen, achtte de Surinaamse Regering het juist dit experiment financieel te steunen. Hoewel de bacovencultuur zich de eerste jaren niet ongunstig liet aanzien, kwam ook hier een fatale ineensstorting, evenals bij de cacao als gevolg van een kwaadaardige plantenziekte. De Panamaziekte tastte de bacoven van het Gros-Michelras dusdanig aan dat het hele experiment wel op een mislukking moest uitlopen.

Bovengeschetst economisch beeld van de Surinaamse samenleving rond de eeuwwisseling wordt met opzet en met nadruk naar voren gebracht om duidelijk te maken aan welke omstandigheden de planters in die tijd het hoofd moesten bieden bij hun pogingen om de plantages voort te laten bestaan.

En aangezien een niet onbelangrijk deel van hun post exploitatiekosten werd ingenomen door de lonen die aan de arbeiders werden uitbetaald, is het – zeker in de in die tijd geldende omstandigheden – niet verwonderlijk, maar natuurlijk ook weer niet verdedigbaar dat men in vele gevallen op deze loonpost – waar men kon – probeerde te bezuinigen, ook als de belangen der arbeiders daardoor wel eens geheel in de verdrukking raakten.

Men krijgt, al lezende over de verhoudingen die er destijds op de plantages heersten en over de opvattingen die de planters hadden over hun verhoudingen met

de contractanten, en al luisterend naar uitlatingen van de oud-contractanten zelf, sterk de indruk dat vooral bij ongunstige bedrijfsresultaten op de plantages, de arbeidslonen de sluitpost vormden op de begroting.

De wettelijke bepalingen t.a.v. de contractarbeid

Nu was er uiteraard een instantie die waakte over de belangen van de immigranten en die in de uitoefening van deze taak vertegenwoordigd werd door het hoofd van de immigratiedienst, beter bekend als de Agent-Generaal en verder door de districtscommissarissen en de geneeskundige dienst.

Deze personen en laatstgenoemde instelling hadden er op toe te zien dat de immigranten door de planters goed werden behandeld en dat deze laatsten zich hielden aan de hen in het modelwerkcontract opgelegde verplichtingen. Dit modelwerkcontract – waarvan de eerste uitgave werd gepubliceerd in het Indisch Staatsblad van 1895 en dat dus speciaal betrekking had op de emigratie van contractanten uit Indonesië – was een individuele overeenkomst, die werd opgemaakt tussen de emigratie-agent enerzijds en de emigrant anderzijds.

Samen met de regelingen die destijds op het punt van immigratie speciaal voor de Hindostaanse immigranten waren ontworpen en die nu ook op de Javaanse contractanten van toepassing werden verklaard, regelde het modelwerkcontract van 1895 de rechten en verplichtingen, zowel van immigranten als van de planters.

De emigrant verbond zich o.a. om gedurende vijf achtereenvolgende jaren zes dagen per week zeven uur veld- of tien uur fabrieksarbeid te verrichten. Gedurende minstens driehonderd dagen per jaar moest deze arbeid verricht worden. Voor dit werk kregen mannen boven de zestien jaar veertig cent Nederlands. Jeugdige arbeiders tussen tien en zestien jaar alsmede vrouwen, kregen veertig cent per dag.

Het was de planters evenwel ook toegestaan om de contractanten op taakloon te laten werken. Bij het vaststellen van dit taakloon zou men het bovengenoemde dagloon als uitgangspunt moeten nemen. We zullen zo dadelijk zien dat juist over de kwestie van dit taakloon allerlei moeilijkheden ontstonden zoals dit ook het geval was met de regeling in het modelwerkcontract waarbij werd vastgesteld dat de planters, ook op dagen dat er niet werd gewerkt, toch het minimumdagloon moesten uitkeren.

Verder was bepaald dat de planter voor kosteloze woning, drinkwater, geneeskundige behandeling en verpleging van de immigrant en zijn gezin zou zorgen.

De immigrant kreeg voor zichzelf en eventueel voor zijn gezin een vrije overtocht naar Suriname en had ook recht op gratis retourpassage, tenzij hij van dat